

FR. R. KREUTZWALDI SEISUKOHTI RAHVAHARIDUSE JA KOOLI KÜSIMUSTES

Dots., pedagoogil. teaduste kandidaat A. Elango

Pedagoogika ja medoodika kätseeder

1.

Valgustusliikumise iseloomulikuks jooneks on võitlus päris-orjuse ja kõigi selle sünnituste vastu majanduslikul, sotsiaalsel ja poliitilisel alal. Erilise innuga ründavad valgustajad kiriku kui feodaalide ustava liitlase pimestamispoliitikat. See joon tuli eriti ilmekalt esile vene valgustajate-demokraatide juures, kelle viha feodaalse orjuse ja vaimse pimeduse vastu ületas kaugelt Lääne-Euroopa valgustajate oma ja kes selle vihaga sidusid aktiivse võitluse kogu ühiskonna revolutsioonilise ümberkorraldamise eest.

Ühenduses feodalismi kriisiga Baltikumis hakkasid valgustuslikud ideed juurduma siin juba võrdlemisi varakult — XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi algul. Esialgu olid nende ideede kandjateks mõned üksikud saksa kodanliku päritoluga literaadid, kellel oli silma rahva hädade nägemiseks (G. Merkel, J. Petri). Kuna nad kuulusid aga võõrasse rahvusesse ja esindasid aadlist alles sõltuvat väikesearvulist balti-saksa kodanlust, siis taltusid nad võrdlemisi pea, eriti pärast talurahva petlikku „vabastamist” (1816. ja 1819. aastal), millega sinne feodalism püüdis oma kriisist üle saada või seda vähemalt pehmendada.

Sajandi teisel ja kolmandal aastakümnel tõstavad eesti talurahva kaitseks häält peamiselt mõned Eestiga ühenduses olevad vene dekabristid (Bestužev-Marlinski, Küchelbecker), siis aga suletakse ka nende suu.

Balti-saksa pastoreite poolt viljeldud vaimulik ja ilmlik kirjandus „armsale maarahvale”, mida kodanlikud kirjanduslõlased laskisid paista tõelise „rahvavalgustusena”, teenis otseselt feodaalse rõhumise säilitamise ja rahva suigutamise huvisid. Nende teoste autorid kritiseerisid küll kiriku mõningaid dogmasid, kuid leppisid oluliselt niihästi kirikuga kui ka orjusliku korruga üldse. Nad „valgustasid” ja manitsesid talurahvast mitte talurahva enda huvides, vaid selle lisakasu pärast, mida sõnakuulelik, karske,

kokkuhoidlik ja töökas talupoeg oma härrale toob. Rahva protestivaimu uinutamine selle kirjanduse abil muutus seda intensiivsemaks, ühtlasi ka seda reaktsioonilisemaks, mida rohkem feodaalpärisorjuslik kord lähenes oma paratamatule lõpule, mida rohkem näljaga heitlev talupoeg selle vastu üles tõusis.

Mõningatel sellistel kirjameestel, nagu H. Rosenplänter, O. W. Masing jt., on küll mainimisväärsed teeneid eesti keele ja rahvaluule uurimisel ning teaduslike teadmiste levitamisel rahva hulgas, kuid valgustuse peaülesandest — võitlusest orjusliku korra ja kirikumõimu vastu ning tõelise rahvahariduse eest — läksid ka nemad enamasti mööda. Ühenduses dekabristide ülestõusu mahasurumise ja pietistlik-ortodoksaalse teoloogia uue pealetungiga topitakse needki vähesed pilud kinni, mis need nn. „kirikumõisa ratsionalistid“ talurahva vaimse öö valgustamiseks olid avanud.

Tõelise valgustuse peaülesanne — feodalismi ideoloogia purustamine — tuli täita järgmisel ajastul, mis algas feodaalse majanduse lõpliku kriisiga 1840-ndail ja 50-ndail aastail ning lõppes tema kokkuvarisemisega 1860-ndail ja 70-ndail aastail. Selle ajastu eesotsas sammusid orjuses ägava talurahva enda ridadest võrsunud eestlased-haritlased Fr. R. Faehlmann (1798—1850) ja Fr. R. Kreutzwald (1803—1882). Nende elutöö määratu raskus ja seda suurem väärtus seisnes oma ajastu ühiskondliku arengu poolt tingitud uute ülesannete õiges mõistmises ja täitmises.

Fr. R. Faehlmann oli liiga tihedalt seotud oma arstliku tegevusega ja suri kahjuks võrdlemisi noorelt, jättes enamiku oma suurtest plaanidest ja progressiivsetest ideedest teostamata. Fr. R. Kreutzwaldi tegevus seevastu ulatub läbi poole sajandi ja ühendab endas sajandi alguse „kirikumõisa ratsionalistide“ ja G. Merkeli, J. Petri ning Kr. J. Petersoni poolt alustatud tegevuse paremad traditsioonid vene demokraatlike valgustajate ideestikuga. Tema valgustustegevus tõuseb võrreldes oma eelkäijatega eesti oludes sootuks uuele, kvalitatiivselt kõrgemale tasemele ja avaldab suurt mõju sajandi teisel poolel aset leidnud C. R. Jakobsoni, M. Veske, J. Kunderi jt. poolt juhitud rahvuslikule ja demokraatlikule võitlusele balti parunite ja papimeelsuse vastu. Nii võime Fr. R. Kreutzwaldi pidada eesti valgustusliikumise kõige kesksemaks isikuks, võib-olla kogu Baltimaade suurimaks valgustajaks. Kirjanikuna, valgustajana, „Kalevipoja“ koostajana ning „Eesti rahva ennekuulsete juttude“ väljaandjana võitis ta laiema rahvusvahelise kuulsuse kui ükski teine eesti haritlane XIX sajandil.

Fr. R. Kreutzwaldile on eriti iseloomulik, et ta ei purusta sidemeid paljude poolt põlatud talupoegliku sünnirahvaga, nagu olid teinud ja tegid suurem osa neid eestlasi, kellel õnnestus kõrgema hariduse juurde pääseda. Ta valib teise võimaluse oma halvustatud päritolu „rehabiliteerimiseks“ — ta seab oma elutöö sihiks näidata, et ka eesti talupojarahvas on üheväärne teiste rahvastega, et temalgi on oma kõrged vaimuanded, rikas rahvaluule, arene-

misvõimeline keel, kangelaslik minevik, et temagi on rahvusena võimeline arenema ja tõusma.

Fr. R. Kreutzwald rakendab kogu oma jõu selleks, et seda rahvast tõesti tõsta kultuurrahvaste hulka, et luua sellegi rahva keeles tõeline kirjandus, arendada sellestki rahvusest tõusnud ja selle teenistusse rakenduvaid noori haritlasi. Kõigepealt aga teeb ta kõik, mis võimalik, et parandada rahva laiade hulkade sotsiaalset ja õiguslikku olukorda, kutsudes neid endid võitlusele oma viletsuse, õigusetuse ja harimatuse vastu.

Kodanlikele uurijatele on iseloomulik, et nad kõnelesid Fr. R. Kreutzwaldist peaaegu ainult kui luuletajast ja folkloristist, jättes kõrvale tema ühiskondliku võitluse ja valgustustegevuse, m. s. ka võitluse rahvaliku eesti kooli ja hariduse eest, mis moodustab tähtsa lõigu tema tegevuses.

Teadlikult vaikiti faktidest, mis näitavad, et Fr. R. Kreutzwaldi kogu elu töö juhtmõtteks oli viletsuses vaevleva eesti talurahva aitamine tema materiaalse ja vaimse mahajäävuse ületamisel, tema silmade avamine iseseisvale mõtlemisele ja enese olukorra mõistmisele, tema organiseerimine võitluseks aastasadade jooksul taotud orjuse, vaimupimeduse ja papimeelsuse ahelate purustamiseks.

2.

Kõnelemata peaaegu kõikidele valgustajatele omasest huvist kooli- ja kasvatusküsimuste vastu, tuleb eriti alla kriipsutada, et Fr. R. Kreutzwaldile on pedagoogiline tööala olnud eriti lähedane juba nooruseast peale. Just tulevase õpetajakandidaadina õnnestub tal oma haridusteed, mis vanemate kehvuse pärast Rakvere kreiskoolis katkes, Tallinna kreiskoolis jätkata. Eestimaa koolivalitsuse juht Chr. Stackelberg ning vennastekoguduse hoolidaja Fr. Genge kavatsevad teraseloomulisest poisist kasvatada herrnhuutlikus vaimus kavatsetud rahvakooliõpetajate seminaril õppejõudu. Selleks võetakse ta elama Stackelbergi enda perekonda ja tellitakse tema (ja tema koolivenna Fabian Andressohni) jaoks Saksamaalt kohale eri õppejõud Ulrici, keda Fr. R. Kreutzwald tagant järele kiidab kui väga head koolimeest. Niihästi Ulrici kui ka Stackelberg olid J. H. Pestalozzi ideede pooldajad, kes nende ideedega olid tutvunud suure valgustaja enda juures Šveitsis ja kes nüüd neid ka nooresse Fr. R. Kreutzwaldisse istutada püüdsid, muidugi balti-saksa pastorite poolt vennastekoguduse vagatsejalikus kõverpeeglis moonutatuna. Fr. R. Kreutzwaldile kui tulevasele õpetajale võimaldati isegi selline toredus nagu eesti keele õppimine Keila praosti O. Holtzi juures (O. Holtz oli üks tuntumaid „kirikumõisa-ratsionaliste”, pseudovalgustajaid), milleks vanahärra kaks korda nädalas Keilast Tallinna sõitis. Huvitav on ära märkida, et hoolimata niisugusest kasvatusest kujunes Fr. R. Kreutzwaldist ometi välja pietistliku rahvauinutamise üks kõige ägedamaid vaenlasi.

Kavatsetud seminar jäi seekord küll avamata, kuid saadud haridusega teenis Fr. R. Kreutzwald siiski ligi 4 aasta jooksul (1821—1824) endale ülalpidamist — Tallinna 2. algkooli ja ühe tütarlastekooli õpetajana. Mõned tema soosijad ergutasid teda isegi oma erakooli avama. Kuid Fr. R. Kreutzwald unistas enamast — õpinguist ülikoolis. Et selleks raha varuda, loobus ta õpetaja kohast Tallinnas ja töötas umbes poolteist aastat ühe suurniku juures Peterburis tunduvalt paremini tasutud koduõpetajana.

Ka ülikooliõpingud ei võõruta Fr. R. Kreutzwaldi pedagoogilisest ideestikust. Tartu ülikooli arstiteaduskonnas valitses sel ajal „ohvrimeelse inimesearmastuse” ja „siira tõetunnetamise” vaim, nagu sellest kõneleb Fr. R. Kreutzwaldi õpingutekaaslane Ph. Karell. Selle vaimu puhangutes küpses tulevane suur vene rahva kasvataja, Fr. R. Kreutzwaldi kaasaegne N. I. Pirogov. Nendest puhangutest sai oma osa ka noor Fr. R. Kreutzwald.¹ Tollal õitsele puhkenud loodusteaduslik tõearmastus muutus Fr. R. Kreutzwaldile läbi kogu elu kestvaks lipukirjaks ja tõrjus eemale igasugused katsed oma rahvust maha salata, end „võõraste sulgedega ehtida”.

Ka Võrus arstina töötades puutus Fr. R. Kreutzwald pedagoogilise tööalaga ja õpetajatega tihedasti kokku. Ta oli üle 30 aasta Võru silmapaistva erakeskkooli (H. Krümméri kasvatusasutuse) kooliarstiks ja suhtles lähedalt H. Krümméri enda ning paljude Võru õpetajatega (S. Simon, J. Caplick jt.). Üldse oli Võru linn tookord „koolilinnaks” ja linna haritlaskond koosnes põhiliselt õpetajatest (umb. $\frac{1}{10}$ linna kogu elanikkonnast moodustasid H. Krümméri kasvatusasutuse õpetajad ja õpilased). Ka Fr. R. Kreutzwaldi kaugemal asuvate tuttavate hulgas, kellega ta oli elavas kirjavahetuses, oli palju õpetajaid, nagu tema noorpõlve sõbrad D. Jürgenson, J. Nocks (teatud määral ka viimase sugulane V. T. Blagoveštšenski) ja hilisemad võitluskaaslased J. Adamson, C. R. Jakobson, M. Veske, noor J. Hurt, M. Wühner jt. On põhjust meenutada sedagi, et ka Fr. R. Kreutzwaldi tütar Adelheid oli neiu põlves koduõpetaja (Peterburis) ja ta väimees G. Blumberg oli õpetaja ning kooliraamatute autor.

Nende biograafiliste faktide valguses saab meile täiesti mõistetavaks Fr. R. Kreutzwaldi elav huvi mitte ainult üldise rahvavalgustuse küsimuste vastu, vaid ka kooli- ja kasvatusküsimuste vastu kitsamas mõttes. Nende faktidega on seletatav ka asjaolu, et tema rohked väljendused selle ala kohta pole mitte juhuslikud ega võhiklikud, vaid on kogu tema elutöö lahutamatuks osaks ja üllatavad meid oma asjatundlikkusega.

¹ Seni puuduvad kindlamad andmed otseste kokkupuudete kohta N. I. Pirogovi ja Fr. R. Kreutzwaldi vahel, kuid mõlemad tundsid hästi prof. Moierit (prof. Moier soovitas Fr. R. Kreutzwaldi arsti kohale Jõhvi) ja võib oletada, et nad ka isiklikult üksteisele võõrad polnud. Et Fr. R. Kreutzwald N. I. Pirogovi kõrgelt hindas, nähtub kas või sellest, et ta ette pani valida N. I. Pirogovi Õpetatud Eesti Seltsi auliikmeks. Igatahes seob neid mõlemaid oma rahva siira teenimise ja aitamise tahe.

Kõiki Fr. R. Kreutzwaldi kirjalikke eneseavaldusi, erakirjadest kuni rahvaeeposeni „Kalevipoeg”, läbib punase niidina nõue, et rahvale tuleb rohkem haridust anda. Et hariduse peamiseks allikateks on koolid, siis ei väsi Fr. R. Kreutzwald kunagi võitlemast koolide eest. Koolid — need on Fr. Kreutzwaldile „esimeseks, teiseks ja kolmandaks abimeheks... mis meil kibedasti puuduvad, millest kõik rahva sõbrad ühel meelel peaksid rääkima ja alati meelde tuletama, et edaspidine eluõnn nende küljes seisab”²

Koolid, koolid enne kõike, see „*ceterum censeo*” on Fr. R. Kreutzwaldil nõnda sagedane, et ta seda kordumist isegi vahel nagu püüab vabandada. „Vihastagu ikka viiskümmend ehk rohkem selle üle [et koolidest kirjutame]; mis sest viga, kui arvast mõni siin ja seal märkab, et tuline armastus meid nõnda kirjutama kihutab. Aeg ei jää viimaks ommetegi tulemata, kus külvatud seemnest mõned terad idanema lähevad.”³

Juba oma esimeses publitsistlikus sõnavõtus, milleks tõenäoliselt on kirjutus G. Merkeli ajakirjas „Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Estland” 1836. a. nr. 48, kaitseb Fr. R. Kreutzwald kihelkonnakoole parunite etteheidete vastu, et need võõrutavad talupoja tööst ära ja kasvatavad kadaklikke päevavargaid. Artiklis näidatakse, et see ei tarvitse sugugi nii olla ja et ka mõni mõis ise vajab parema haridusega töötajaid. Ajakirjas „Inland” 1838 nr. 13 jutustab Fr. R. Kreutzwald Põlva kihelkonnakoolist kui kiiduväärsest eeskujust ja näitab, et see kool sugugi ei võõruta oma õpilasi põllutööst.⁴

Ühenduses koolide visiteerimisega Liivi maapäeva esindaja poolt 1838. aastal arvustab Fr. R. Kreutzwald teravalt rahvakoolide olukorda ja nõuab selle parandamiseks õpetajate seminaride asutamist. „Väliste andmete järgi oleksime õigustatud meie rahva senistelt koolidelt ootama suuri asju, aga tegeliku elu ligem vaatlus ei lase säärast mõju kuski märgata. Hoolimata iga aastaga tõusvast lugeda oskajate arvust püsib kultuuritase ikka madalal ja vana mugav harjumus paneb oma iganenud nõuded veel igal pool maksuma. Kooliolude tõeline parandus eeldab seminaride asutamist, kus tulevased koolmeistrid nii kaugele võiksid saada välja arendatud, et nad oma õpilastele peale lugemise, kirjutamise ja rehkendamise ka mõtlemissis õpiksid sisse kasvatama ja et pimedate teejuhiamet lõpeks.”⁵

Seda laadi propagandat koolide kasuks jätkab Fr. R. Kreutzwald mitme aasta jooksul oma kaastöös. meie maa saksakeelsele

² Eesti-rahva Kasuline Kalender 1874, lk. 53; vrd. Fr. R. Kreutzwald. Jutud, 1953, lk. 562.

³ Eesti-rahva Kasuline Kalender 1869, lk. 51; vrd. Jutud, lk. 487.

⁴ Vrd. Fr. R. Kreutzwald, Maailm ja mõnda, 1953, lk. 159.

⁵ Inland 1838, nr. 43; vrd. Maailm ja mõnda, lk. 168—169.

ajakirjandusele. Kuid pole teateid, et see propaganda oleks andnud nimetamisväärsed tulemusi tolle aja „häraskihi” hulgas, kui mitte nimetada seda, et Võru maa-aadel tahtis teda ennast kui ässitajat Siberisse saata või vähemalt boikotiga välja näljutada, nagu ta ise kirjutab L. Koidulale 1. okt. 1869.

Et rahva haridusjärje tõstmisele tõhusamalt kaasa aidata, selleks kannab Fr. R. Kreutzwald oma koolide-propaganda üle eestikeelsetesse rahvaraamatutesse. Tema esimene pikem eestikeelne töö „Viina-katk” (1840) on terveni rahvakasvatustliku sisuga; ikka ja jälle rõhutatakse selles töös hariduse ja koolide tähtsust. Albumis „Sipelgas” I (1843) ilmus Fr. R. Kreutzwaldil iseseisev pedagoogiline artikkel „Laste õnn ja laste kasvatamine”⁶, kus astutakse teravalt välja senise hoolimatuse vastu kasvatuses. Vana tardumuse ja vaimutuimuse vastu, mis pidurdab hariduse tõusu, võitleb Fr. R. Kreutzwald peaaegu igas kalendrikirjutuses.

Terava kriitika meie haridusolude kohta annab Fr. R. Kreutzwald oma ajakirjatalolise teose „Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on” (1848—49) eessõnas. Ta kurjustab, et „Kolmekümne aasta sees, kus kõigis paigus võõrail mail teadmise riik otsekuu auru- ja kiirusega igamehele omanduseks sai, meie maarahvas üksi teiste järele kaugele maha jäi”.⁷ Kuid see rahulolematuse kogu Venemaale saatustliku seisakuga Nikolai I kasarmurežiimi all kajastub Fr. R. Kreutzwaldi kirjutustes tsensori surve all ainult väga peidetult, peamiselt hurjutusena inimeste eneste rumaluse üle, kes pole paremat kirjandust lugenud ega oma lapsi paremini kasvatanud. Kõik vähegi teravamad mõtted on nagu juhuslikult poeiatud üksikuisse artiklitesse sootu teistsuguse ja ilmsüütu pealkirja alla. Nii näiteks käsitletakse kasvatusküsimusi võrdlemisi pikalt sama väljaande artiklis „Kirja läbi sõnumi andmisest”.⁸ Selles toonitatakse eriti koduse lastekasvatuse vajadust ja seda määratud tähtsust, mis on lapse iseseisva tähelepanu ja mõtlemisvõime varajasel arendamisel, ilma milleta ka hilisem kooliõpetus on äärmiselt raske. „Aga kui laps ei oska tähele panna, seal läheb tema läbi kõige uhkema linna otsekuu siga kotis, tema ei näe ega kuule midagi.” Järk-järgult jälgib Fr. R. Kreutzwald säärase „metselaja kombel üleskasvanud” õnnetuima „inimeselooma” edaspidist venimist läbi toleaeegse kooli ja näitab, kuidas ta jääb „eluotsani lapseks”. „Tema seisab ammuli suuga, aga tema vaimusilmad ja -kõrvad jäävad kinni.” See on masendav pilt mitte üksikisiku, vaid terve rahva vaimsest seisukorrast.

Hariduse ja jõukuse dialektiline suhe on Fr. R. Kreutzwaldile algusest peale selge. Maarahvale äärmiselt raskeil 1840-ndail aastail näeb ta, et rahva majanduslikud elutingimused on nii rasked, et need teevad võimatuks hariduse ja kooli arengu; nälgijale on

⁶ Vrd. Maailm ja mõnda, lk. 236—237.

⁷ Maailm ja mõnda, lk. 248.

⁸ Maailm ja mõnda, lk. 250 jj.

vaja kõigepealt leiba, siis alles saab ta minna kooli. Jõukus ja haridus on kaks lahutamatu asja. „Haridus — nagu iga suursugusem taim — ei või kosuda päris väljakurnatud maapinnal; kui aga maa saab enne natuke jõudu, siis võib ta uue taime läbi kõige kõrgema õilistuse astmeni saada tõstetud,” kirjutab ta ajakirjas „Inland” 1840, nr. 37.⁹ Teisal, näiteks albumi „Sipelgas” II eesõnas näitab ta üksikasjalikumalt, mis kasu on talumehel haridusest, kuidas see muudab tema töö viljakamaks ja majandusliku elujärje paremaks.

Teatavasti olid rahva majanduslikku ja hariduslikku arengut takistavad äraiganenud pärisorjuslikud tootmissuhted Baltimaadel visad püsima. Kui XIX sajandi keskel, peamiselt Venemaa 1861. a. talurahvareformide tagajärjel teoorjuse selgroog Baltikumis järkjärgult murtakse, näib Fr. R. Kreutzwaldile vahel, nagu oleks nüüd rahvale ta hariduse arenemiseks kõik vajalikud välised võimalused antud ja nagu sõltuks siitpeale kõik ainult rahva enda heast tahetest ja hoolsusest. Nagu paljud valgustajad, nii ei suutnud ka Fr. R. Kreutzwald oma kodanlikus piiratuses ette näha uutes kapitalistlikes tingimustes sündivaid vastuolusid ja laiade töötavate hulkade üha julmemaks muutuvat ekspuuteerimist.

Fr. R. Kreutzwaldi idealistliku lähtekoha tõttu omab kool tema silmis nüüd erakordset tähtsust ja ta asub oma elu lõpupoole veelgi suurema innuga kooli ja hariduse propageerimisele. Sellest annab tunnistust tema vanapõlve tähtsaim teos „Mihkel Põllupapp” (ilmus pealkirjata jutustusena „Maa-rahva Kasulises Kalendris” 1865—1874¹⁰), mis otse kubises koolimotiividest, olles omamoodi „pedagoogiliseks poemiks” — eriti selle jätk iseseisva jutustuse kujul „Uus koolmeister” (1874).

Kuid kõigest tulisest soovist ja propagandast hoolimata tuleb Fr. R. Kreutzwaldil siiski varsti kogeda, et ka uutes tingimustes ei arene hariduselu nii kiiresti, nagu ta peaks arenema ja võiks areneda. Ta väidab seda eriti kirjanduse leviku najal. „Kui ühelt poolt keegi salata ei tohi, et meie maarahva kidurad õpetuseallikad on viimasel ajal natuke paisunud, siis peavad teiselt poolt asjatundjad niisama tõeks tunnistama, et rahva janu selsamal moodsul ei ole kasvanud. Lugemisvara on mitmes paigas suurem, kui lugejate himu vaimuvarast osa võtta. Loomulikul viisil lugejate kasvamist, kus lugemise himu rahapunga paisumisega ühel sammul edeneks, ei nähta mitmes kihelkonnas sugugi, teistes harukorral.”¹¹

Oma idealistliku maailmavaate kohaselt peab Fr. R. Kreutzwald hariduse kõige suuremaks vaenlaseks hulkade eneste konservatiivsust ja tuimust. Kõige pahandavam on Fr. R. Kreutzwaldile see, et isegi jõukad talumehed, üha kasvav kulaklik element, koolist ja haridusest peaaegu midagi teada ei taha, vaid pigemini

⁹ Vrd. Maailm ja mõnda, lk. 198.

¹⁰ Alates aastast 1867 „Eesti-rahva Kasuline Kalender”.

¹¹ Eesti-rahva Kasuline Kalender 1874, lk. 53. Vrd. Jutud, lk. 562.

oma raha viinale ohverdavad. „Meie rikkad talupojad on kõige suuremad egoistid ja kurnavad kõik oma vaesemaid naabreid igal viisil, kuna nad neile vilja ja muud ette laenuks annavad, selle aga siis kõige häbematumana marodööri intressidega tagasi nõuavad... Koputage aga kord katseks säärase maajõmmi uksele ja küsige, mis ta kooli heaks tahab anda. Ma tahaks kümme ühe vastu kihla vedada: vaevalt poole sellest, mis ta iga aastal viina eest välja annab!”¹²

4.

Mitte vähem tähtsat kohta kui võitlus koolide olukorra parandamise eest omab Fr. R. Kreutzwaldi valgustuslikus tegevuses võitlus kiriku vaimupimestuspüüete ja papi-meelsuse igasuguste avalduste vastu. Need mõlemad võitlussuunad sulavad tema juures sageli ühte, sest ta ei kujutle tõelist rahvaharidust ilma võitluseta ebausku, usu ja kiriku võimupüüete vastu. Tsenasuurioludest tingituna ei saa ta aga seda võitlust arendada nii avalikult, trükisõna kaudu, nagu oma koolide propagandat, vaid peab selle sageli peitma kas ridade vahele või erakirjade intiimsematele lehekülgedele.

Fr. R. Kreutzwald näeb selgesti kiriku ja tema teenrite mitte ainult vaimselt pimestavat, vaid ka majanduslikult eksploateerivat iseloomu. Kirjas J. Kölerile ütleb ta: „Papi ja palvemaja sulased lähevad selle peale välja, et inimest tööloomaks teha, et eesti rahvas nagu nende poolt käima pandud masin ainult nende tuluks töötaks, neile rohkesti varasid valmistaks, mille eest siis suurmeelselt juhatusi igavese elu poole jagatakse, kus vaevatud veoloom oma maapealse kannatuse eest äraarvamata tasu pidavat saama.”¹³ Samal teemal kirjutab ta J. Hurdale, enne kui viimane ka enda lõplikult kirikusõime külge sidus:

„Aadli pilli järgi tantsiv vaimulikkond... kannab oma sildil suurte kuldsete tähtedega armastust rahva vastu, oma südames aga takseerib ta lüpsikarja ainult tema piimaanni järgi. Ajavaimu kõikvägevuse tõttu sunnituna teevad nad hädaga nii, nagu seisaks ka neil rahvaharidus südamel, faktid aga kõnelevad liiga valjusti ja avalikult, et neile palju enam meeldib rahva rumaldamine. Seda teevad nad poolharitud ja poolnarride eestlaste kaasabil, kes oma „kõige pühamaid” selles asjas nii kõvasti toetavad ja end oma suguvendade ohvrivestest nuumavad.”¹⁴

Fr. R. Kreutzwald on teadlik, et pimedusemeeste peamiseks jõuks on balti parunid ja nende truud käsilased — pastorid, kuid ta märkab kibedusega, et selle seisuse mürgine mõjuvõim on nii suur, et mitte ainult „poolnarrid” köstrid, vaid ka noored eesti soost teoloogid „kirikusaksaks” saades paratamatult oma vaateilt

¹² Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Hurdale 6. V 1863.

¹³ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Kölerile 17. IV 1864.

¹⁴ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Hurdale 5. II 1864.

nende „pimedusemeeste” leeri libisevad. Kirjas Y.-Koskinen'ile (23. VIII 1866) kurdab ta, et pastorite seas on küll mõned vähesed eestlased, aga need peavad end ülal nagu kõige puhtamati sorti „kirikusaksad” — nad on kogu kaastunde rahva ja tema huvide vastu matnud oma ametikuue voltidesse. Seepärast ei usalda Fr. R. Kreutzwald enam ühegi teoloogi üliõpilaspõlve vabameelsust või rahvuslust. Ainult noor J. Hurt oma filoloogiliste ja rahvalike harrastustega näib enam kui aastakümne jooksul moodustavat sellest reeglist erandi, kuid viimaks läheb ka tema sama teed, mida Fr. R. Kreutzwald ennustanud. Ja siis kirjutab tema kunagine isalik sõber ja nõuandja Fr. R. Kreutzwald kibedusega C. R. Jakobsonile:

„Aga seep see õnnetus on, et iga kantslisõime külge seotud mees lähema või kauema aja pärast inimliku enese küljest kui raudu vana naha maha poetab. Ma ep ole veel tänapäevani ühtainukest preestrikuube leidnud, kelle mantlivoltide vahel jesuiitlaste täisugu ei elanud.”¹⁵

Ohtlikuks asjaoluks peab Fr. R. Kreutzwald seda, et ka suur osa koolmeistrid ise veel tõelise hariduse vastasteks on, pidades peamiseks vaimuvalguseks piiblilugusid ja katekismust. Õpetajad peaksid just need olema, kes oskavad sammu teistest kaugemale astuda, „aga meie eesti koolmeistrid püüavad kõigest väest pimedust peale kasvatada”.¹⁶ Eriti pahandab Fr. R. Kreutzwald, et osa neist J. V. Jannseni ümber koondunuina oma reaktsioonilisi vaateid püüavad ka „Eesti Postimehe” kaudu propageerida. Kirjas L. Koidulale küsib ta sapiselt: „Kes on see sarviline, kes ennast viimases „Postimehe” numbris julgeb „koolmeistriks” nimetada? Häda meie vaesele rahvale, kui palju säherdusi härgi koolmeistri nime kannavad! Mina ei kuule tema jutust muud kui: üks kiriku sõnn ammub küla vainul, mis ta iga pühapäeval kantslu pealt oma peajust tühjendatud pähe tallele on pannud. Kas ei peaks ka meie maal aeg olema tulnud, et niisuguste sõnnide tallermaaks „Postimehe” tasku enam ei kõlbaks!? Ma arvan: misjonilehtedes, kuhu midagi mõistlikku ei passi, oleks säherdustele ammumistele küllalt ruumi. Postitasku peaks õigustmööda ei mitte pimedust hauduma, nõnda kui koolid ja koolmeistrid rahvast õpetama, aga mitte heinatuaustikuid inimeste silmade ette siduma.”¹⁷

Sellelaadilisi sapised nooli suunab ta „mustakuueliste päeva-varaste” ja nende sabarakkude pihta alatasa, erakirjades julgemalt ja teravamalt, trükisõnas tsensuuri tõttu veidi varjatumalt ja mõnikord ridade vahele poetatult. Kreutzwaldile on täiesti selge, et niikaua kui koolid pastorite võimu alla jäävad, ei ole meil haridust loota. Ei ole midagi kahjulikumalt kui pimestatud rahvas pappide käes. Kõrvuti ametliku kiriku ja pastorkonnaga ründab

¹⁵ Fr. R. Kreutzwaldi kiri C. R. Jakobsonile 13. V 1878.

¹⁶ Maa-rahva Kasuline Kalender 1866, lk. 36; vrd. Jutud, lk. 411.

¹⁷ Fr. R. Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 27. IX 1868.

Fr. R. Kreutzwald ka vennastekogudust, kelle hulka tol ajal Fr. R. Kreutzwaldi arvates kuulus küla kulaklik element (jõukamad talunikud, möldrid, kõrtsmikud, mõisavalitsejad jne.). Selle sekti vagatsev, pietistlik vaim takistas eriti ilmliku sisuga kirjan-duse ja koolivälise rahvaõrduarenemist.

„Palju teie koguduse liikmetest leitakse nii lühikese aru ja kitsa südamega, et nemad seda patuks peavad, kui midagi õpetuse-raamatut kätte võtavad . . . Meie rahva vaim oleks neljakümneviie-aastasest priiusepõlves mitmes tükis juba kaugemale jõudnud, kui teie „pisukese koguduse“ kitsad paelad ühe suure osa lindude tiivad ei oleks kinni sidunud, et nemad paigast ei pääsenud,“ ütleb Fr. R. Kreutzwald „Mihkel Põllupapi“ jutus sulase Hansu suu läbi.¹⁸ Fr. R. Kreutzwaldi lõppotsus kiriku suhtes on täiesti selge ja resoluutne: „Minema kõik papid ja kus kurat kõik pime-dusemehed, siis alles võime vaimsetest võitudest sõna kaasa rääkida! Nii kaua kui need päevavargad rahva suursuguste elumahlade kallal imevad, suudab tegudeta kristlus järgmise 1000 aasta jooksul vaevalt rohkem korda saata, kui ta seda on teinud 2000 aastase mineviku jooksul.“¹⁹

Kuidas saavutada kooli ja rahva vabanemist kiriku ja selle sabarakkude uimastava mõju alt? Sellele küsimusele vastamisel ei ole Fr. R. Kreutzwald kodanliku valgustajana oma piiratud tõttu enam nii resoluutne ja radikaalne. Ta ei näe mingit revolutsiooni-lise pöörde võimalust ega oma usku sellesse. Ses suhtes jääb ta kaugemale maha vene eesrindlikest valgustajaist — revolutsioonilis-test demokraatidest. Ta manitseb tormakaid noori (näit. A. Rein-valdi ja J. Weitzenbergi) isegi avalikus kriitikas olema ettevaatli-kud, kartes, et muidu võiks see tuua ennem kahju kui kasu; ta toob seejuures näiteks C. R. Jakobsoni lugemikkudele tee sulgemise Tartu koolidesse. „Hakke tuleb torkida varjatult . . .“ manitseb ta. Nii jääb siis üle ainult pikk ja visa „positsioonisõda“, järkjärguline kiriku- ja usuvastane selgitustöö tegemine kirjanduse, ajalehtede, kirjavahetuse ja isiklike kokkupuudete kaudu. Seda visa, järele-jätmatut, põhiliselt optimistlikku väiketööd teebki Fr. R. Kreutz-wald kõikjal, kus see tal vähegi on võimalik. Kirjas J. Kõlerile ütleb ta ise selle kohta:

„Minu kirjavahetuses saksa või eesti keelt kõnelevate eestlas-tega on mul ikka ainult üks siht silmade ees, niipalju kui minu jõud kannab: magama suigutamise voolu vastu võidelda. Sajast väljakülvatud seemnest võib õnnelikul juhtumil üks idanema hakata; ja ka see oleks juba võit.“²⁰

Eitades kiriku võimu koolide üle, nagu see kehtis Venemaal, eriti Baltimail XIX sajandi viimase veerandini, ei looda Fr. R. Kreutzwald erilist paremust ka sellest, „kui õpetuse juhatus

¹⁸ Maa-rahva Kasuline Kalender 1865, lk. 49; vrd. Jutud, lk. 399.

¹⁹ Fr. R. Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 16. II 1871.

²⁰ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Kõlerile 17. III 1864.

vene haridusministri kätte antakse, sest et mõlemad ülemused ainult oma eri sihte taga ajavad, ilma rahva heakäekäigust hoolimata”²¹. Kreutzwald on umbusklik tsaarivalitsuse võimumeeste suhtes, kelle venestuspoliitikat ta kartis, tuues hoiatuseks Poola saatust tsaarirežiimi surve all. See umbusk tsaarivõimu vägivallavalitsuse suhtes ei tumestanud kunagi Fr. R. Kreutzwaldi sõprust ja poolehoidu vene rahva eesrindliku kultuuri suhtes.

Selleks, et kooli pastorite ja mõisnike lõa otsast vabastada, on tarvis, et rahvas ise asuks koolide majanduslikule kindlustamisele. Fr. R. Kreutzwaldi arvates saab kool iseseisvaks alles siis, kui rahvas ta ülalpidamise enda kätte võtab. Nõuda riigivalitsemise ümberkorraldamist nõnda, et riiklik kool oleks ühtlasi rahvalik, demokraatlik — selleni Fr. R. Kreutzwaldi ambitsioonid veel ei ulatunud. Ta näeb ainukest väljapääsu rahva oma-abi organiseerimises koolile. Ta pidas seda tol ajal kehtinud seaduste raamides täiesti võimalikuks ja rahva enda ohvrimeelsusest sõltuvaks. Paljudes kirjutustes hurjutab ta rahva egoismi, kitsast omakasupüüdlikkust, mis inimesed „jääpurikaks jahutab”, kutsudes rahvast üles ohvrimeelsele vennaarmastusele ja haridusasja ühisele toetamisele.

Isegi kooliaja pikendamist ja õpetuse taseme tõstmist peab ta sel ajal kehtinud seaduste raamides rahva enda tahtest sõltuvaks. „Kui meil jõud ja aeg kannab lastele osavamat koolimeistrit palgata, kooliaega paar kuud pikendada ja lastele täielikumat õpetust anda, siis ei tule meid keegi selle juures keelama,” kirjutab ta.²² Fr. R. Kreutzwaldi päevil kestis õppeaeg maakoolides 10. novembrist 10. märtsini, kusjuures veel välja langes pikk talvine õppetöö vaheaeg. Fr. R. Kreutzwaldi arvates peaks õppetöö vähemalt 6 või koguni 9 kuud kestma, sest ainult siis suudab kool vähegi rahuldavalt oma ülesannet täita. Olevat kuritegu laste kogu tulevikku ära rikkuda paljalt karjaskäimise vajaduse pärast.

Ka õpetajate palgaolude parandamist nõuab Fr. R. Kreutzwald rahva enda abiga. Kooliõpetajal olgu niisugused palgatingimused, et ta kogu oma tööjõu võiks koolile pühendada. Tuleb arvesse võtta, et isegi veel 1871. a. koolimääruse järgi sai õpetaja tasuks koolimaa 7—10 taalri väärtuses, mida ta ise pidi harima ja millest saadav tulu — 100—150 rubla — oli tema ainukeseks elatusallikaks. Mihkel Põllupapi jutus tuuaksegi elav eeskuju sellest, kuidas talumehed omal algatusel panevad raha kokku ja palkavad noore energilise kooliõpetaja, kelle töö kirjeldamisest lähemalt selguvad ka Fr. R. Kreutzwaldi enese pedagoogilised vaated.

Fr. R. Kreutzwald astub sammu veelgi edasi ja propageerib „lastehoidmise majade” asutamist rahva omaabi korras. See idee oli tol ajal isegi arenenumates kapitalistlikes maades alles uudne. Ajakirjas „Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on” kirjutab ta: „Kus muidu vanarauk ühe pere lapsi kaitseb, võiks ta nüüd mitme

²¹ Fr. R. Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 1. X 1869.

²² Eesti-rahva Kasuline Kalender 1867, lk. 53; vrd. Jutud, lk. 443.

pere pisukesed oma hoole alla võtta... Oskaks lapsekarjane kirja lugeda või hädapärast mõne kirjapookstavi kirjutada, siis oleks kasu veel suurem; sest seal võiks karjane laste tulevale koolipõlvele teed rajada, ja lapsed õpiksid pool-mängides lugemise ja kirjutamise hakatust... Suuremad poisikesed võivad vahepeal muud tululikku näputööd ette võtta, kas sulgi noppida, paela punuda, korvikesi teha, võrku kududa, tütarlapsed jälle sukavardad näpu vahele võtta. Nõnda peab last maast-madalast mängimise juures õpetama, siis kasvab lapses viisakas inimene.”²³ Isegi laste toitmist soovitab Kreutzwald teha ühiselt kogukonna poolt, kuid lisab siis isegi: „Aga saab küll veel mitukümmend lumehange enne veeks sulama, kuni meie maarahvas seda tulu tundma hakkab, mis ühemeelikust asja-ravitsemisest tõuseb.”²⁴

Nagu kõik valgustajad-idealistid, nii eksis ka Fr. R. Kreutzwald lootuses, et ainult propaganda ja selgituse teel on võimalik niisugust üksmeelt saavutada. Ta ei mõistnud, et kapitalistlikud tootmissuhted lõhuvad rahva mitte ainult vaenulikeks klassideks, vaid killustavad ta „hundimoraali” seaduste kohaselt üksteisega elu ja surma peale võitlevateks üksikindiviidideks, mis igasuguse ühistunde tekkimise ja kollektiivsete ürituste õnnestumise selles ühiskonnas printsiipiaalselt võimatuks teevad, sulagu lumehangesid veeks kuipalju tahes.

5.

Haridus, mida Fr. R. Kreutzwald eesti rahvale nõuab, peab olema rahvuslik ja rahvalähedane. Niisugune haridus saab tema arvates areneda ainult lahutamatus seoses eesrindliku vene kultuuriga.

Võideldes eesti rahva eneseteadvuse eest oli Fr. R. Kreutzwaldi taotluseks samal ajal kasvatada eestlastest ustavaid Vene riigi kodanikke, Venemaad kui oma kodumaad armastavaid patrioote. Korduvalt rõhutas ta seda kasu, mis eesti rahvale tähendas kuulumine Vene riigi koosseisu (näit. „Kalevipojas”, tervituses „Tartu Alma Materile”, artiklis „Keiser Peeter I mälestuseks” jne.). Vastavalt sellele õhutab ta ka Vene riigi ühist kaitsemistahet ja ülistab eesti sõdurite vaprust Krimmi sõjas (poeem „Sõda”, artikkel „Ligemalt ja kaugelt”). Kirjas C. R. Jakobsonile kirjutab ta: „Mida enam nüüd, mis Teie niisama hästi teate kui mina, meie sugurahva tõsine armastus Venemaa poole avaldatud saab, seda lähem võivad postisarved ja nende puhujad meile kahju teha.”²⁵

Samas mõttes kirjutab ta 1878. aastal Viru Kalevipoja Seltsile: „Minu suguvennad Virumaal olid ajamärkidest tähele pannud, et teejuht, kes meid paremale ajale talutas, idast fõosis ja Venemaa poole kui sõrmega näitas: „Sealt tuleb õnnelikum põli”.”²⁶

²³ Maailm ja mõnda, lk. 268.

²⁴ Sealsamas lk. 268—269.

²⁵ Fr. R. Kreutzwaldi kiri C. R. Jakobsonile 28. III 1878.

²⁶ Fr. R. Kreutzwaldi kiri Viru Kalevipoja Seltsile 20. X 1878.

Vastavalt sellele orientatsioonile ei väsi Fr. R. Kreutzwald nõudmast ja soovitamast, et eesti rahvakoolides ka vene keele õpetamisele ruumi antaks, mis seal kaua aega puudus. Eesti rahvakooli vabastamine saksa keele ainuvalitsemisest ja vene keele toomine õppeainena valla- ja kihelkonnakoolidesse — see on üks Fr. R. Kreutzwaldi haridusalaseid põhinõudmisi. Ta näeb, et vene keele abil eesti noorsugu pääseb eesrindliku vene kultuuri allikate juurde, mis on parimaks vastumõjaks balti-saksa kopitanud „kultuurile”. „Vene keel on meie lastele nii tarvilik kui igapäevane leivapaluke,” kirjutab ta eespool mainitud kirjas Viru Kalevipoja Seltsile. Kui Eesti Aleksandri kooli mõtte algatajatele saksasõbralike ringkondade poolt ette heideti, et nad oma kooli õppeplaanis ka vene keele ette nägid, siis võttis Fr. R. Kreutzwald nad kohe oma kaitse alla ja püüdis tõendada, kui tarvilik on eestlastele vene keele oskus. „Nõudmine vene keele asjus on niisama mõistlik kui ka õige: mind rõõmustab see koht seda enam, kuna ma ise nädal tagasi ühes tulevase (1866) aasta kalendrilisa kirjutuses näitasin paratamatusele, et meie rahvakoolis emakeele kõrval ka vene keelt peaks õpetatama. Ma teadsin hästi, et just see koht meie müstamantlimeestel palju paksu verd tekitab, aga need ega teised kitsarinnalised inimesed ei kohuta mind eemale oma arvamusel avameelsest väljütlemisest,”²⁷ kirjutab ta J. Kölerile.

Ses suhtes on Fr. R. Kreutzwald eelkäijaks ja õpetajaks kogu järgnevale sugupõlvele (J. Köler, C. R. Jakobson, L. Koidula, M. Veske, J. Kunder, J. Tamm jt.). Nende tegevuse kaudu avanes eesti rahval üha rohkem võimalusi tutvumiseks vene eesrindliku kirjanduse ja kultuuriga. Mitte asjata ei pea Fr. R. Kreutzwald ise oma võitlust koolide eest ja vene keele õpetamise eest nendes koolides üheks oma kõige suuremaks teeneks. „Kõigist neist suleseptsustest... on vastuvaidlematult kõige suuremat praktilist kasu toonud... näpunäited koolide kohta, kus iseäranis rõhutati vene keele õppimise pakilist tarvilikkust,” kirjutab ta A. Schiefnerile.²⁸

Juba noorusest peale oli Fr. R. Kreutzwaldi üheks juhtivaks ideeks oma rahva rahvusliku au- ja uhkustunde äratamine ning ühes sellega võitlus oma rahva reeturite, nn. „kadakasakslaste” vastu. Tema valgustustöö eesmärgiks polnud eestlasest orja oma orjusega lepitada, eestlast oma rahvusliku kuuluvuse kaudu selles orjuses kinni hoida, vaid püüda, et eestlane, kes on omandanud kõrgema hariduse, jääks endiselt eestlaseks ja töötaks oma rahva kasuks. Seda seisukohta kartsid XIX sajandi alguse pseudovalgustajad ja nende järelkäijad sajandi keskel, kes hurjutasid eestlaste tõelist haridusejanu, kuna see võõrutavat neid oma seisusest ja talupojatööst. Fr. R. Kreutzwald seevastu ei kardanud talurahvast, ka mitte kõrgema haridusega eestlasi, nähes hariduses peamist tegurit rahva vabanemise protsessis.

²⁷ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Kölerile 13. VII 1865.

²⁸ Fr. R. Kreutzwaldi kiri A. Schiefnerile 15. III 1878.

Juba Fr. R. Kreutzwaldi varasemaid kirjanduslikke katseid, ta rahvalaulude korjamist koolipõlves, ta arenemist esimeste eestimeelsete üliõpilaste ringikeses Tartus iseloomustab tõeline rahva aitamine, eestlaste kultuurrahvuseks tõstmise püüe. Et kasvatada rahvas usku oma jõusse ja äratada temas lootust paremasse tulevikku, selleks asub ta pärast Fr. R. Faehlmanni surma „Kalevi-poja” koostamisele ja rahvamuinasjuttude kogumisele ning väljaandmisele. Meile kõigile on teada, millist võitlust tal seejuures tuli pidada oma vastastega, kes olid ühtlasi ka eesti rahva vastasteks.

Palju vaeva kulub Fr. R. Kreutzwaldil selleks, et oma vastastele tõestada, et ka eesti rahvas võib saada kultuurrahvaks ja eesti keel — kultuurkeeleks, kui selle eest vaid hoolt kantakse, seda haritakse. Sel ajal oli veel küllalt neid, eriti balti sakslaste leeris, kes väitsid, et veoloomaks alandatud eesti rahval puuduvad üldse eeldused kultuurrahvaks kujuneda ja et parim saatus, mis teda oodata võib, on see, et ta vähehaaval ära sulab saksa rahvuse hulka, s. t. saksastub. Fr. R. Kreutzwald oli üks neist, kes asus sellist rassistlikku vääртеooriat kõigest jõust ründama. Ta toonitas, et iga rahvas on arenemisvõimeline, nii ka eesti rahvas. Kui ta seda seni pole veel suutnud küllalt näidata ja oma jõust veel pole saanud teadlikuks, siis on see ainult teda pimeduses hoidnud sakslaste süü.

Uutes kapitalistlikes tingimustes tekkinud külakodanluse elemendid (suurtalunikud, kõrtsmikud, jõukamad käsitöölised, mõisavalitsejad jne.) nägid hariduses kõigepealt saksa keele omandamist ja püüdsid seepärast oma lapsi panna mitte eesti, vaid saksa koolidesse. Sellele teele sattunud noorte enamiku peamine püüe oli aga võimalikult kiirelt saada saksaks nii keelelt kui ka meelsuselt, ja nii muutusidki säärased isikud enamasti oma rahva kõige õelamaiks kurnajaiks, nagu konstateerib Fr. R. Kreutzwald mitmel puhul.

Paljud Fr. R. Kreutzwaldi sõnavõttud on suunatud oma rahvuse salgajate — nn. kadakasakslaste vastu. „Ehk mis aitaks saksa-meistri juures ametitöö õppimine ja isanda nimi, kui niisugune isand maailma-hulguse kombel kõrtsist kõrtsi venib, kuni viimane tööga teenitud rahakopikas kõrisõlmest alla läks.”²⁹ Fr. R. Kreutzwald jätkab, et ta olevat haritud rahvast palju sagedamini musta maamehe kuue alt leidnud kui hilpharakate isandate seltsist. „Niisuguste isandate kõige suurem õnnetus oli, et nad pisut saksa keelt oskasid tõnkida, mis kui kelk konariku peal edasi jõudis, siiski mehikese nina nii kõrgele tõstis, et see enam maakeeli raamatusse ei mahtunud.”³⁰ Enda kohta ütleb Fr. R. Kreutzwald, et

²⁹ Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on II (1849); vrd. Maailm ja mõnda (1953), lk. 257.

³⁰ Sealsamas.

tema lipukirjaks oli alati tõde taotleda ja mitte kunagi salata, kes ta on või kust soost ta on võrsunud.

Ta ei väsi noori eesti haritlasi isiklikult julgustamast oma rahvusele ustavaks jääda. J. Hurt ja M. Veske, C. R. Jakobson ja L. Koidula, A. Weizenberg ja J. Weizenberg ning A. Reinvald — kõik nad on Fr. R. Kreutzwaldi leidnud kõige heatahtlikuma nõuandja ning abistaja. Rahvalikkus, talupoeglik päritolu ja rahvuslik meelsus — need on Fr. R. Kreutzwaldile iga noormehe puhul parimaks soovitusseks, mille põhjal ta teda kohe valmis on vennaks tunnustama. Noorele J. Hurdale kirjutab ta:

„Kese kehvuse põlvest iseenese jõu ja tahtmise läbi nii kaugele on saanud kui Teie, seda tunnistan rõõmuga omaks vennaks, kes ma ise noorel põlvel kõik ohakad ja kibuvitsa põõsad vaevaga läbi olen käinud... Mina tunnen väga selgesti kõik kõied ja kammitsad, mis eesti poja jalga kinnitavad, enne kui ta küla vainult targema rahva seltsi jõuab saada... Need vaesed mehikesed, kes sakslaste kuuega kohe oma kätki paika unustavad ja igaühe vastu ennast saksaks püüavad tunnistada, on meie sugule sõimuks, olgu neil papimantel või muu auameti riie seljas.”³¹

J. Kõlerile kirjutab Fr. R. Kreutzwald M. Veske kohta:

„Veske teenib selle poolest täit usaldust, et ta 20-aastase eani adra taga on käinud, siis Paistu kihelkonnakoolis, Tartu kreiskoolis ja gümnaasiumis... raudse hoolsusega silma on paistnud.”

Fr. R. Kreutzwald nõuab rahva hulgast esilekerkinud üksikute haritlaste liitumist ja ühist tööd, et kogu rahvast kasvatada oma rahvuse austamise vaimus. „Kõige esiteks peaks tungiva nõudena üles seadma, et uue ja parema eest võitlejad tihedalt üksteise kõrva liituksid ja selle juures ühtlasi püüaksid rahva iseteadvust äratada ja senist oma rahvusest taandumise väärted võimalust mööda kinni taguda... Ainus pääsetee sellest... on rohkem mõjutada eesti rahvakooli; see on põld, kus seeme kindlasti idanema läheb.”³²

Üheks tähtsamaks rahvaliku kasvatuse vahendiks on Fr. R. Kreutzwaldi arvates just rahva enda pärimused, jutud ja laulud, eriti „Kalevipoeg”. Need aitavad nüüdispõlve ühendada oma vanemate ja esivanemate elutarkusega. Neilt võib noorem põlv ammutada seda „karastavat rahva soola”, mis teda aitab kerge ja värske hoida kaasaja võitlustes. Teatavasti käis C. R. Jakobson esimesena ses suhtes Fr. R. Kreutzwaldi poolt juhutatud teed, andes oma lugemikkudes juba algusest peale rohkesti ruumi eesti rahvaluulele ja „Kalevipoja” lugudele.

Võitluse emakeele õiguste ja emakeelse hariduse eest ning rahvapärimustele koolis tähtsa koha andmine lähendavad Fr. R. Kreutzwaldi oma suurele kaasægsele K. D. Ušinskile, kelle pedagoogilises süsteemis need olid samuti tähtsal kohal. Nagu K. D. Ušins-

³¹ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Hurdale 23. IV 1862.

³² Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Hurdale 17. I 1865.

kile, nii oli ka Fr. R. Kreutzwaldile selge seegi asjaolu, et rahvakooli olukorra parandamine eeldab õpetajate ettevalmistamise parandamist. Eesti rahvakoolidele on tarvis tublisid eesti õpetajaid, ka eesti keele õpetajaid, ja neid ei saa iialgi anda võõrkeelsete õpetajate ettevalmistamise asutused. Eesti õpetajate seminari jaoks oli Fr. R. Kreutzwald ise end ette valmistanud; seminare eesti õpetajate ettevalmistamiseks nõudis ta oma esimestes saksa-keelsetes kirjutustes, seminare nõudis ta ka 60-ndatel aastatel, kui eesti rahvakool oli teinud juba mõningaid edusamme, kuid ikka veel kannatas õpetajate puuduse all.

Seetõttu on loomulik, et ta oli kohe innukalt nõus, kui 1860-ndail aastail Viljandimaa koolmeistrite, eriti Jaan Adamsoni algatusel hakatakse ajama Eesti Aleksandri kooli, teiste sõnadega eestikeelse keskkooli asutamise, eesti rahvakooli õpetajate ettevalmistamise asja. Ta paneb käiku kõik oma tutvused Peterburis, et selleks luba ja toetust saada. Aga kui asja algatajad seda hakkavad ajama kohalike koolivalitsuste kaudu ja abi otsivad isegi pastoritelt (Maurach, Marburg), hakkab „Võru Voltaire” juba varakult haistma „surnu lõhna”. Ta kardab, et sellestki saab ainult „papiilaps”.

Fr. R. Kreutzwaldi võitlus eesti rahvaliku kooli eest oli algataja ning teerajaja võitlus. Nagu ta kogu oma muus tegevuses oli kõigepealt eesti talurahva huvide väljendaja, nii väljendas ta peaaegu esimesena selle rahva soove ka emakeelse kooli suhtes. Oluline on, et need soovid ja vajadused kord sõnastati — nii muutusid nad juba ise ühiskonda organiseerivaks jõuks. Kogu hilisem võitlus eesti rahvakooli eest on, nagu selle võitluse peategelased ise on tunnistanud, lähtunud Fr. R. Kreutzwaldi külvatud seemnest.

6.

Fr. R. Kreutzwaldi sõnavõttud erakirjavahetuses, kalendrijuttudes ja mujal ei piirdu ainult hariduse- ja koolipoliitiliste põhiküsimustega, vaid meie suureks üllatuseks avaldab ta imestamisväärset asjatundlikkust ka praktilise koolitöö küsimustes, millega harilikult tegelevad ainult kutselised õpetajad ja koolitegelased. Rõõmustaval kombel on ka nende küsimuste valdkonnas Fr. R. Kreutzwaldi seisukohad progressiivsed, kooskõlas oma aja eesrindlikumate pedagoogiliste ideedega.

Võtame kas või niisuguse küsimuse, nagu on koolide õppeplaan orientatsiooni küsimus. Fr. R. Kreutzwald oli juba siis, kui Lääne-Euroopas alles valitses uushumanismi laine ja liialdamine klassikaliste keelte õpetamisega, veendunud, et õige õpetus peab põhjenema loodusteadusel. Juba maast madalast on vaja lapsi õpetada „loodud asju tähele panema ja neid muutmata seadusi tundma õppima, mis igal silmanähtaval ajal põhjuseks seisavad”,

kirjutab ta.³³ Ta näeb, nagu suured vene filosoofid-materialistidki, et loodusteadused oma materialistliku metodoloogiaga moodustavad tõhusa vastukaalu usulis-idealisticule orientatsioonile koolis. „Meie viletsad külakoolid kasvavad pikkamööda katekismusest ja vana testamendi muinasjuttudest välja ja viskavad neile liiga kitsaks jäänud lapsekingad prügihunnikule. Loodusteaduste hele valgus leiab oma kiirtele ka meie juurde sissepääsu,“ kirjutab ta L. Koidulale.

Kui Tartu ülikoolis alustab õppetegevust tuntud evolutsionistlik loodusteadlane prof. M. J. Schleiden, siis tervitab Fr. R. Kreutzwald seda nähtust kui tunnust, et ka „ses pimedas urkas hakkab koitma“. Tõsi küll, ülikooli arvates liiga radikaalne Schleiden sunniti varsti Tartust lahkuma ja isegi „Perno Postimees“ aitas kaasa tema mõnitamiseks, kuid Fr. R. Kreutzwald ei jäta oma avalikus vastuses veel 14 aastat hiljemgi J. V. Jannsenile selle eest etteheidet tegemata.³⁴

On huvitav ära märkida, et Fr. R. Kreutzwald, kelle juures mitmes muus küsimuses on tunda hingesugulust J. H. Pestalozziga (kuivõrd siin on tegemist otseste mõjustustega, vajab veel selgitamist), selles küsimuses ületab viimase oma progressiivsusest ja läheneb klassikalise vene pedagoogika seisukohtadele, mis olid tolle aja kohta kõige eesrindlikumad maailmas.

On loomulik, et loodusteadusliku orientatsiooniga koolis tähtis koht on ka maateadusel. Selle õpetamisel soovib Fr. R. Kreutzwald lähtuda just lapse kodu ja kooli ümbruse tundmaõppimisest ja siis jälgida igasse suunda tõmmatud koordinaate järjest ikka kaugemale. Ühtlasi kriipsutab ta alla eesti koduloo ja kodumaa tundmise õpiku koostamise vajadust.³⁵ Praegu, kus kodulooline printsiip nõukogude koolis on täit tunnustust leidnud, on Fr. R. Kreutzwaldi eespool toodud mõtted meile täiesti lähedased ja omased.

Ajaloo õpetamisel nõuab Fr. R. Kreutzwald „veriste sündmuste“, s. o. sõdade kirjeldamise asemel suurema tähelepanu omistamist inimsoo sotsiaalsele arengule, näit. pärisorjuse kaotamisele jne. Ajaloo õpetamise eesmärgiks olgu humaansuse ja kodumaa-armastuse kasvatamine. Algekoolis soovib ta piirduda ainult kodumaa ja Venemaa ajaloo käsitlemisega.³⁶

Progressiivseks jooneks Fr. R. Kreutzwaldi pedagoogilistes vaadetes on ka see, et ta nõuab õpetamise sidumist tööga, kandkugi see töö mõnikord pooliti mängu iseloomu. Ta nõuab õpilaste rakendamist tööle koolimaal ja kooliaias, et nad õpiksid tundma paremaid põlluharimisvõtteid. Kirjutuses „Lapsehoidmise majadest“ (Maailm ja mõnda, 1848) soovib Kreutzwald ühendada mängu töö ja õppimisega: lastagu lastel liivaga täidetud künas

³³ Eesti-rahva Kasuline Kalender 1867, lk. 55; vrd. Jutud, lk. 444.

³⁴ Sakala 1878, nr. 37.

³⁵ Eesti-rahva Kasuline Kalender 1870, lk. 52 j.j.; vrd. Jutud, lk. 509.

³⁶ Eesti-rahva Kasuline Kalender 1870, lk. 55.

tähti joonistada, enne näpuga, siis pulgaga; niisamuti soovitab ta lastele õpetada kergemaid käsitöid, nagu paela- või korvipunumist, suka- või võrgukudumist jne.³⁷ Veerandsada aastat hiljem avaldatud „Uues koolmeisteris” laseb Kreutzwald oma eeskuju-õpetajal Ivanovil õpilastele korvipunumist, hiirelõksude jms. asjade valmistamist õpetada õpetliku vestluse saatel.

Kreutzwald nõuab kooliharidust ka tütarlastele, olles teadlik, et just neile, „kes tuleval ajal peavad emade seisusesse astuma ja siis esimesed laste koolitajad olema”, vaimuharidust enne kõike tarvis läheb. Ka see arusaamine seob Fr. R. Kreutzwaldi oma aja kõige eesrindlikumate vene pedagoogidega, nagu K. D. Ušinski, N. I. Pirogov jt. naishariduse eest võitlejad.

Fr. R. Kreutzwald väljendab korduvalt oma seisukohta, et õppe- ja kasvatustöö aluseks koolis peab olema usk lapse võimetesse ja et neid võimeid tuleb lapse vaimse aktiivsuse teel äratada ning arendada. Inimvaim on võimeline ise, ilma igasuguse ilmutuseta tõe tunnetama ja oma elu õigesti seadma. „Meil seisvad abimehed pe a s ja p õ u e s, neid peame tarvitama elu õues,” ütleb ta oma seisukoha kinnituseks „Lembitu” algupärasest stroofis. Seejuures on ta veendunud, et iga normaalne laps on võimeline vaimselt arenema. „Sündinud lapse sees magavad kõik vaimsed anded,” mida kasvataja peab arendama ja kujundama. Kuigi Kreutzwald ei eita, et eelkalduvused, anded võivad lastel olla mitmesugused, omistab ta peatähtsuse siiski mitte nendele, vaid kasvataja tööle. „Kõigil inimestel on meelemõistust, mis sedamööda kasvab, kuidas teda noores põlves hakati harima.” Ka väheste annetega lapsest võib õige õpetamise teel paremat saada, kui „teisest rohkem [vaimu]annetega õnnistatud [inim]loomast”.³⁸ Teisel väljendab Kreutzwald sama seisukohta veelgi selgemalt ja kindlamalt: „Ehk küll anded igas kohas ühesugused ei ole, siiski leiame, et mõistlik kosutamine mitu korda pisukesest kidurast ivast kena võsukese kasvatab, kuna teises kohas kõige paremast seemnest midagi ei saa.”³⁹ Kreutzwald võrdleb kasvataja tööd aedniku omaga, kes armastusega oma rohuaeda harib. Nagu näeme, on pedagoogiline fatalism, mis Kreutzwaldi päevil Lääne-Euroopas lakkama hakkas, temale niisama võõras kui kristlik õpetus „pärispatust”, mis juba Adamast peale inimeses istuvat.

Selleks, et last algusest peale kasvatada iseseisvale mõtlemisele ja tõdede avastamisele, ei tule talle anda üleskerkinud küsimuste peale valmis vastuseid, vaid peab teda ennast suunama tähelepanekute ja mõtlemise teel õigetele järeldustele jõudma.

Sellega on seoses ka näitliku õpetamise nõue koos õpitava praktilise rakendamisega, mille Fr. R. Kreutzwald üles tõstis. Eesti rahvakoolile oli siis veel üsna uudne Fr. R. Kreutzwaldi

³⁷ Vrd. Maailm ja mõnda, lk. 268.

³⁸ Eesti-rahva Kasuline Kalender 1868, lk. 55; vrd. Jutud, lk. 468.

³⁹ Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on II, 1849, lk. 62; vrd. Maailm ja mõnda, lk. 250.

soovitus, et looduse tundmaõppimiseks lastega ette võetaks ekskursioone loodusesse ja et eriti tundma õpitaks inimesele kahjulikke umbrohte ja nende tõrjet, mürgiseid taimi ja seeni jne. Vene keele õpetamist soovitab ta siduda otsekohe kõnelemispraktikaga.

Otse „timurlikult“ kõlab Fr. R. Kreutzwaldi soovitus rakendada õpilasi üheskoos oma ümbruskonnas abivajavate inimeste abistamisele. Tema eeskuju-koolis teevad õpilased ära näit. kellegi vaese ja haige soldati-isa töö.⁴⁰

Õpetajalt nõuab Fr. R. Kreutzwald head meetodilist ettevalmistust ja loomupärast kalduvust pedagoogiliseks tööks — ilma nendeta kasvatustöö õpetaja käes ei edene, sest ta jääb kogu eluajaks „palgaliseks“. Kreutzwald kurdab oma aja õpetajate kohta, et neil on veel liiga vähe meetodilist ettevalmistust. Kalendrijutus „Uus koolmeister“ toob Kreutzwald siiski eeskujuks endise sõduri Ivanovi, näidates tema najal, kuidas loomupärane pedagoogiline andekus ja elukogemused mõnikord ka meetodiliste teadmiste puudumise kinni katta võivad. Ivanov on oma õpilastele tõeline isa, kes nendega ühes elab ja kõigile nende vajadustele ning tegudele aktiivselt reageerib. Tal on eriline anne ühe hetkega taibata, millal peab andma „armu“, millal „hirmu“. Olles nõudlik, kuid õiglane, saavutab ta alati sõnakuulmise ilma rangeid karistusi kasutamata. Karistuste, eriti kehalise karistuse kohta ütleb Kreutzwald õigesti, et see võõrutab lapse kasvatajast ja teeb ta tuimaks ning tagedaks. Endise õpetaja peamise kasvatusvahendi — „peksukepi“ — põletavad Ivanovi õpilased pidulikult ära.

Jesuiitide koolides laialt rakendatud võte, mille kohaselt lapsed seati üksteise järele valvama ja juhtunud eksimustest õpetajale salaja teatama, mõistab Fr. R. Kreutzwald kindlalt hukka.

Fr. R. Kreutzwaldi pedagoogilise mõtte selguse ja põhjalikkuse tunnuseks võime pidada ka seda, et ta koduses kasvatuses nägi kõige muu kasvatusel alust. Kõikjal tema sõnavõttudes on näha, kui tähtsaks peab ta just võimalikult varajast, koolieelset kasvatust, mille tähtsust paljud kodanlikud pedagoogid veel praegugi küllaldaselt ei mõista. „Lastekasvatamine peaks kätkist algama, kui emasid ja lapsehoidjaid oleks, kes seda toimetada oskaksid.“ Kui õpetajad õpetaksid emadele lastekasvatamist, siis saaksid nad sel teel endile tõhusaid abilisi, arvab Fr. R. Kreutzwald.⁴¹

Ka kodus, nagu kooliski, soovitab Fr. R. Kreutzwald hoiduda liigsest valjusest, eriti „vitsahirmuga“ kasvatamisest, mis tema ajal veel nii laialt levinud oli. Ta näitab, et kus „vanemad iga tühja asja vitsaga õiendavad, seal ka lapsed enamasti isekeski

⁴⁰ „Uus koolmeister“. Eesti-rahva Kasuline Kalender 1874. Vrd. Jutud, lk. 566.

⁴¹ Olgu tähendatud, et Fr. R. Kreutzwald ka arstlikust seisukohast väikelapse kehalise kasvatusel vastu suurt huvi tundis ja sellekohastest eesti rahvakommetest dr. Pokrovski palvel pikema ülevaate Moskva arstiteadusliku näituse jaoks saatis („Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“ 1879, lk. 146 jj.).

ühtepuhku riidlevad, mässavad ja karvupidi kisuvad, ja seda noorel põlvel õpitud ametit mehe-eal kõrtsides edasi ajavad. Ikka langeb siis süü teie peale tagasi; vanemad, sest et teie hooletuse läbi laste südamed harimata jäid!"⁴² Vitsa asemel soovitab Fr. R. Kreutzwald last juhutada „mõnusa sõnaga" ja iseenese eeskujuga.

Samal ajal hoiatab Fr. R. Kreutzwald aga lastevanemaid, et nad ei langeks oma laste liigsesse hellitamisesse ja imetlemisesse: ta näeb õigesti, et nooremate laste suhtes vanemad sageli enam kurja teevad oma liigse armastusega kui valjusega, ja just nii viisi muutuvad lapsed õnnetuteks ja virisevateks „printsideks" või „printsessideks". Fr. R. Kreutzwaldi enese isiklik karm kohustuseeetika ja enesedistsipliini-idee juhib siin ka tema pedagoogilisi seisukohavõtte.

Kuigi Fr. R. Kreutzwald asetab esikohale mõistuse kasvata-mise, ei eita ta ometi ka tundeelu tähtsust. „Mõistus elu küünlaks saagu, süda armu allikaks" — see on tema harmoonilise isiksuse ideaal. Laste tundeelu ja mõttekujutuse arendamist peab ta eriti koduse kasvatuses ülesandeks. Ta soovitab sel eesmärgil tutvustada lapsi rahva enda luuletegevuse saadustega — muinasjuttudega, mida seni on kui ebausku ja „tühja lori" taga kiusatud. Ta näitab õigesti, et lapsed, kes vanemate suu läbi on niisuguste rahvapärimumustega tutvunud, ka koolis paremini edasi jõuavad, sest „nende vaim on unest ärrganud". „Missugune lasteõpetaja ei peaks tundma, mis vahe on ühe aegsasti äratatud lapse ja teise temavanuse vahel, kes kodus kui kotis üles kasvas? — Laps, kes maast-madalast vanu jutte kuulis ja neid teistele lastele oskas rääkida, on oma vaimuandeid ergutanud, tema oskab koolmeistri suust õpetust vastu võtta ja nii pikalt tallele panna, kui tema mõistuse pii-riid ulatavad."⁴³

Fr. R. Kreutzwald eitab pansionipedagoogikat, mille rakenda-mist ta nägi omaaegsetes Võru saksakeelsetes erakoolides. Tema arvates kisub see lapsed kodust välja ja võõrutab nad tavalisest elumiljööst. Ka parim pansion ei võivat meid rahuldada, halvemad aga valmistavad inimpraaki, mis ei kõlba koju ega kutsetööle. Küll nõuab Kreutzwald aga, et kodu ja kooli vahel valitseks tihe side. Selleks otstarbeks soovitab ta koolidel m. s. korraldada avalikke eksameid, nagu ta neid nägi rakendatavat Võrus H. Krümmeri kasvatusasutuses. Ta kirjeldab ja kiidab niisuguseid avalikke eksameid oma saksakeelses kaastöös ajakirjale „Inland"⁴⁴, samuti hiljem „Mihkel Pöllupapi" jutus⁴⁵ ning „Uues koolmeistris"⁴⁶.

⁴² Sipelgas I, 1843; vrd. Maailm ja mõnda, lk. 237.

⁴³ Fr. R. Kreutzwald, Eessõna. Eesti rahva ennemuistsed jutud. 1953, lk. 7.

⁴⁴ Inland 1841, nr. 46.

⁴⁵ Eesti-rahva Kasuline Kalender 1870, lk. 50; vrd. Jutud, lk. 507.

⁴⁶ Eesti-rahva Kasuline Kalender 1874, lk. 51; vrd. Jutud, lk. 561.

Kas olid kõik need Fr. R. Kreutzwaldi rahvalaugustuslikud ja -kasvatuslikud nõudmised ainult teooria, ainult soovid tuleviku jaoks või nägi ta neid kuskil mõnevõrra ka teostumas?

Tal oli küllalt põhjust väljendada oma rahulolematust rahva-hariduse edenemise küsimustes, sest „pimeduse lõa otsas tammuvate koolmeistrite” arv oli tema elupäevil veel silmatorkavalt suur. Ometi leidis üksikuid, kelle tegevusele ta annab tunnustava hinnangu. Nii kõneleb ta tunnustavalt C. R. Jakobsoni „Kooli lugemise raamatust” kui esimesest tõelisest kooli-, mitte „koliraamatust”. Samuti tõstab ta esile C. R. Jakobsoni teeneid põllumajanduslike teadmiste levitajana teosega „Teadus ja seadus põllul”. Sooja tunnustusega suhtub ta Holstre Pulleritsu vanasse koolmeistrisse Jaan Adamsonisse, kes oma pedagoogilise tegevusega kui ka laiade rahvahulkade kasvatajana omas suurt populaarsust. Sügav rahva- ja haridusearmastus, mis ergutas tegevusele Adamsoni, tegid ta lähedaseks ka Võru nõudlikule valgustajale.

Kirjavahetusest J. Adamsoniga ilmneb, et Fr. R. Kreutzwald, hoolimata oma paljudest pettumustest, oli valmis tunnustama ka väikesi edusamme eesti rahva hariduse teel. „Mida vanemaks lähen, seda nooremaks läheb mu lootus, et eesti päikese tõusmine enam kaugel ei või olla,” kirjutab ta J. Adamsonile.⁴⁷ Kui Fr. R. Kreutzwald kuuleb, et Viljandimaa rahvas juba oma pastoritest „juhtoinaste” vastu tõrkuma hakkab, siis kirjutab ta J. Adamsonile suure heameelega: „Teie poolt nurgast kuulsin hilja aja eest, kuidas mõned karjased juba selle üle kaebavad, et lambakari vastu tõrklik olevat juhtoina järele jooksmal! Niisugused ajamärgid võiksid tunnistada, et eesti öö lõpetus ikka ligemale jõuab ja lähema või kaugema aja pärast meie põrmuküngaste üle päevalgus saab tõusma! Ses lootuses puhkama minna troostib lahkujat ja teeb puhkajale hauamulla kergeks, kui ta magama heites tohib ütelda: ehk on minu kantud liivast ka mõned sõmerad parema aja templi ehitamise tarvis kõlvulikuks leitud... Edasi, Edasi! Olgu tulev kiri iga eesti lipu peal, kelle kandjatel asjade vahe selgeks saanud.”⁴⁸

See ilusasõnaline enesehinnang kõlbab otsekui epitaafiks Fr. R. Kreutzwaldi kogu elule ja võitlusele. Tõsi küll, Fr. R. Kreutzwaldile endalegi ei olnud selge, kuhu see „edasi, edasi” välja viima peaks ja mida „eesti päikese tõus” reaalselt tähendab. Ta oli ju ikkagi vaid kodanlik valgustaja, kelle võitluse teravik oli suunatud feodaalkorra säilmete vastu meie elus. Tema elu ja tegevus langes ajastusse, millal feodaalsed tootmissuhted meie maal visas võitluses kapitalistlikega üha rohkem taganema sunniti ja viimaks lõplikult purustati. Fr. R. Kreutzwaldi teeneks on, et

⁴⁷ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Adamsonile 18. IX 1866.

⁴⁸ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Adamsonile 19. VII 1870.

ta äraiganenud pärisorjuslike suhete, eriti nende vaimse pealischituse purustamisele omalt poolt täie jõuga kaasa aitas. Kasvatuse alal lähendas see võitlus teda teistele suurtele kodanlikele pedagoogidele, nagu J. H. Pestalozzi ja K. D. Ušinski, kes samuti võitluses feodalismi iganditega rajasid uut, tookord progressiivset kodanlikku pedagoogikat. Kui meie viimase aja publitsistikas mõnelt poolt on püütud Fr. R. Kreutzwaldis näha ka kapitalistlike tootmissuhete ründajat ja materialistliku ning ateistliku maailma-vaate apologeti, siis on see siiski liialdus. Kui me tema kirjavahetuses ja publitsistikas leiamegi mõningaid torkeid kujuneva külakodanluse aadressil (näit. kirjas J. Hurdale 6. mail 1863), siis on need ikkagi vaid vihjed kapitalistliku korra „iludusvigadele”, mitte aga rünnak kapitalistlikele tootmissuhetele üldse.

Ei ole kahtlust, et Fr. R. Kreutzwald jääb meile ka ilustamata ja idealiseerimata lähedaseks kui 19. sajandi suurim valgustaja meie maal, kes oma mitmekülgse võitlusega mineviku igandite vastu kiirendas meie rahva seaduspärast arenemist sotsialismi suunas.

ВЗГЛЯДЫ ФР. Р. КРЕЙЦВАЛЬДА ПО ВОПРОСАМ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ШКОЛЬНОГО ДЕЛА

Доц. канд. пед. наук А. Эланго
Кафедра педагогики и методики

Резюме

Фр. Р. Крейцвальд как истинный просветитель эстонского народа посвятил все свои силы созданию эстонской национальной литературы и поднятию своего народа на борьбу против нищеты, бесправия и культурной отсталости. Вопросы народного образования были ему особенно близки и потому, что он сам в молодости работал 4 года учителем в таллинских начальных школах (1821—1824), а после окончания университета работал в г. Выру около 30 лет по совместительству школьным врачом частного учебного заведения Х. Крюммера. Большинство его друзей, с которыми он вел переписку, были учителями.

В своих сочинениях, статьях и письмах он резко обличает отсталость школьного дела среди эстонского народа, обвиняя в этом помещиков и попов, намеренно препятствовавших распространению истинных знаний среди народа. Он подчеркивает отсутствие культурных интересов и у нарождавшегося в то время эстонского кулачества. Улучшение школьного дела, по мнению Фр. Р. Крейцвальда, возможно лишь тогда, когда народ сам возьмет руководство им в свои руки. В своих беллетристических произведениях он пропагирует удлинение учебного года, лучшую подготовку учителей и улучшение оплаты их труда.

С особой яростью Фр. Р. Крейцвальд выступает против мракобесия духовенства. «Долой попов и к чертям всех мракобесов, только тогда мы сможем говорить о духовном прогрессе», — пишет он.

Фр. Р. Крейцвальд настаивает на том, чтобы обучение в школах было народным и велось на родном языке; при этом он многократно подчеркивает необходимость обучения русскому языку в эстонских школах (вместо господствовавшего в то время немецкого языка). Он резко выступает против онемечения эстонской интеллигенции. Большое внимание он уделяет также изучению народного творчества в школе.

Из предметов обучения он выдвигает на видное место естествознание, географию и историю, давая при этом ценные указания для успешного преподавания этих предметов. При выборе учебного материала краеведческий принцип является у него одним из исходных. Обучение должно быть наглядным и опираться на самостоятельность учащихся. Он требует трудового воспитания в школах, организации пришкольных участков и школьных мастерских. Подобно Ушинскому, Пирогову и др., он требует школ для девушек как будущих матерей. Успех в усвоении образования зависит по его мнению не от природных дарований, а от правильно поставленного обучения. Воспитание должно начинаться с первых дней жизни; для этого родителям необходима педагогическая подготовка; в помощь матерям он считал необходимым организовать дошкольные учреждения (детские площадки и детские сады). Он отрицает суровость в воспитании, в частности телесные наказания.

В педагогических взглядах Фр. Р. Крейцвальда очень много сходного с мыслями передовых педагогов его времени, как Ушинский, Пирогов, Песталоцци. Это сходство автор статьи объясняет не прямым заимствованием у названных мыслителей, а сходством классово-исторических обстоятельств, которые обуславливают эти взгляды.